

Românii și romanul-fantasy. Cazul Iordan Chimet

Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI

„Inventat” (și¹) de Tolkien (a cărui „rețetă” este apoi mult dezvoltată, reasezată, diversificată de numeroși scriitori, mai mult sau mai puțin – ori deloc – asemănători cu el), romanul-*fantasy* face o strălucită carieră în întreaga lume – mai puțin în România. În chip misterios (sau nu!), spațiul românesc rămâne imun la *vraja* acestui gen extrem de popular, deopotrivă (deși din rațiuni diferite) în *lumea liberă*, unde devine o marcă a secolului al XX-lea (cu ale sale bune și rele), și în *lagărul comunist* (mai pe urmă), unde este cultivat intens de mișcări artistice *underground*, care îl convertesc în gen cu totul subversiv.

Un exemplu grăitor în acest sens este soarta *Stăpânului Inelelor* în Europa de Est: cenzorii sovietici (și, prin imitație, cei din țările-„satelit”) au interzis traducerea romanului pe motiv de... suspectă geografie ficțională – în înțeleștarea acerbă din Tărâmul de Mijloc, oamenii din Gondor, care luptă de partea binelui, văd cu groază cum „întunericul vine de la Răsărit” (unde se află regatul Mordor, al Stăpânului Întunecimii). Interdicția oficială a alimentat, firește, curiozitatea publicului față de „fructul oprit”. Cartea prohibită a circulat voios în *samizdat*, în traduceri paralele, dintre care nu puține i-au adaptat conținutul la realitatea locală. Opera de ficțiune a ajuns „roman cu cheie”, cu toate că autorul, căruia îi repugna lectura alegorică, a respins mereu, vehement, orice interpretare de acest tip. *Tant pis* – cititorii și-au apropiat netulburați cartea, neezitând, după cum s-a putut constata, să o și rescrie așa cum își doreau s-o citească. Schimbările importante petrecute în țările est-europene în ultimul deceniu al secolului trecut au antrenat, printre altele, o modificare a orizontului de așteptare și în domeniul comunicării artistice. Tolkien a fost din nou tradus cu frenezie², dar „la lumina zilei”, iar motivele entuziasmului au ținut, de această dată, mai degrabă de descoperirea ideii (și atmosferei) de *credință* (care constituie una din trăsăturile distinctive ale scrisului tolkienian) de către foștii pionieri, sătui de ateismul triumfalist în care fuseseră născuți și crescuți.

Românii, în marea lor majoritate, n-au fost impresionați de Tolkien (ori de vreun alt autor de *fantasy*) nici când mâncau realism socialist pe pâine, nici de când meniul li s-a diversificat (căzând chiar în extrema cealaltă). Nici măcar ecranizarea după *Stăpânul Inelelor* nu le-a spus mai nimic, prima parte a trilogiei filmice rulând doar de câteva ori în țară, în săli mai mult goale (și nu pentru că ar fi fost *download*-ată masiv – și

¹ Unii specialiști îl creditează doar pe Tolkien cu întemeierea (= fundamentarea teoretică) a genului; alții sunt de părere că autorul *Hobbitului* e doar unul dintre „membrii fondatori” ai clubului *fantasy* (inițial, exclusivist).

² În prezent, numai în Rusia există zece traduceri ale *Stăpânului Inelelor*, nouă ale *Hobbitului* și șase ale ciclului *Silmarillion*. În România, doar *Hobbitul* a fost tradus înainte de 1989: *O poveste cu un hobbit*, traducere românească de Catinca Ralea, Editura Ion Creangă, București, 1975 – versiune reeditată la RAO în 2002, în cadrul programatei *integrale Tolkien*, care mai cuprinde, până acum, *Stăpânul Inelelor*, *Silmarillion*, *Roverandom*, *Povești neterminate 1*, toate acestea traduse în premieră începând cu anul 1999. În 1995 a fost publicată (Editura Elit, Ploiești) și o altă traducere a *Hobbitului*, semnată de Junona Tutunea.

clandestin – de *cyber-fani* tineri și ageri, dornici să economisească banii de bilet la cinema). Abia *succesul* occidental (succes, în mare măsură, de *marketing*, de *promovare*, „atestat” și de obținerea unor Oscaruri) al filmului-fluviu realizat de Peter Jackson și voga produselor derivate (tricouri, genți, inele „magice” etc.) i-au convins, cât de cât, că Tolkien ar merita frecventat (fie și pe căi ocolite). Lipsa de apetență a românilor pentru genul *fantasy*³ intrigă și pune pe gânduri, cu atât mai mult cu cât chiar și tinerii se păstrează destul de reticenți când li se propune să exploreze acest teritoriu. În istoria raporturilor românilor cu genul în discuție (raporturi marcate, după cum am arătat, de o serie de „nepotriviri de caracter”), există însă și o extraordinară excepție: un încântător, vibrant roman-feerie, o prezență absolut singulară (din mai multe puncte de vedere), de-a dreptul siderantă dacă ne gândim că nu a fost un efect de mimetism. Această carte „aberantă” în peisajul cultural românesc a apărut „din senin”, fără să fi fost inspirată de vreun model din afară; dimpotrivă, ea a exercitat o fascinație declarată asupra unuia dintre scriitorii de *fantasies* de prim rang din lume: citind-o, Michael Ende a fost sedus de eroină (pe care, îi scrie el autorului român, „a împrumutat-o” pentru o apariție specială în piesa *Povestea saltimbancilor*) și de scriitură, în care a identificat „un mod original de tratare a spiritului fantastic”, un mod care l-a influențat în crearea unui viitor *bestseller*, *Povestea fără sfârșit*.

Mai întâi de toate, cartea la care ne referim are un titlu puțin obișnuit, de tip discursiv, însă de un mare impact poetic (după cum avea să constate Michael Ende în 1977): *Închide ochii și vei vedea Orașul* nu este doar un *nume*; e o profesiune de credință și, totodată, o invitație la visare, exprimată simplu, dar percutant – și ispititor. Promisiunea inițială este onorată cu asupra de măsură de desfășurarea, ca o mătase foșnitoare, a poveștii inundate de viață, de bucuria de a exista. Povestea însoțită, exuberantă, plină de lirism, de inocență, de bună-credință, este izvodită de un povestitor cu un destin însemnat de adversități cumplite, cărora le-a răspuns întotdeauna demn, cu o eleganță realmente princiară. Publicată, într-o primă ediție, în 1970 (ediția definitivă a apărut în 1999⁴), *Închide ochii și vei vedea Orașul* este o „carte de sertar”, scrisă, de fapt, între 1947 și 1953⁵, când rebelul Iordan Chimet se afla în plină străbateră a deșertului. Urmărindu-l pas cu pas, condemnându-l, fără drept de apel, la mizerie, umilință și nefericire, regimul dictatorial proletar urmărea cu tenacitate să-i confişte și să-i zdrobească spiritul, se străduia (cu diabolică perseverență) să-i pustiască ființa. „Simțeam ochii livizi, malefici, deși invizibili ai puterii totalitare așintiți asupra mea pentru a-mi controla nu numai gesturile [...], dar și gândurile, intențiile și citindu-mi manuscrisele încercau să-mi interpreteze până și visele”⁶, îi scrie peste ani Chimet

³ Nici măcar varianta *science fiction* (ilustrată, în alte spații cultural-geografice, de scriitori remarcabili și *adorati* de publicul larg, precum frații Strugațki) nu li se pare concetățenilor noștri mai atrăgătoare. Cu excepția câtorva fani (ce-i drept, extrem de devotați și de consecvenți), SF-ul nu-i cine știe ce „căutat” la noi.

⁴ În volumul (după care și cităm) Michael Ende & Iordan Chimet, *Împreună cu Elli în Imaginaria* (traducerea textelor din limba germană de Nora Iuga), Editura Univers, București, 1999. Cartea cuprinde secțiunile: *Închide ochii și vei vedea Orașul*, roman de Iordan Chimet; *Povestea saltimbancilor*, piesă de Michael Ende; *Scrisori printre gratii Ende-Chimet, 1977-1989*. Mircea Horia Simionescu semnează prefața „Ende și Chimet – o fantastică prietenie literară”, iar Iordan Chimet paratextele: „Două epistole-cheie pentru această carte” și „În loc de postfață sau Cuvântul supraviețuitorului”.

⁵ V. scrisoarea din 7 ianuarie 1977 a lui Chimet către Ende (*Scrisori printre gratii*, p. 274).

⁶ *Scrisori printre gratii*, p. 274.

confratelui Ende. Spirit eminentamente vertical (așadar, excluzând categoric – deși fără emfază – concesiile și compromisul)⁷, profund liber (deci refractar la orice formă de control și de dominare exercitată asupra-i), absolventul de Filosofie cu *magna cum laude* „nefolositor” orânduiri, intelectualul rasat care, zile în șir, bea sifon pentru a-și amăgi stomacul gol⁸ caută (și găsește) ieșirea din labirint: „am anulat realitatea din jur printr-un simplu gest al mâinii, ca o pasă magnetică, o pasă care te introduce într-o altă realitate, și am plonjat în irealitate. Dacă vrei, am cerut azil politic – dar și estetic și, cu atât mai mult, și un azil moral – în lumea fantastică [...]. Ochii gardienilor nevăzuți îmi citeau paginile pe măsură ce le scriam, dar nu-mi păsa, pentru mine ei nu mai existau.”⁹

Departate de a fi o dezertare, *evadarea* aceasta a lui Iordan Chimet din nevăzuta, dar cinica și chinuitoarea închisoare în care e făcut prizonier reprezintă o izbândă în fața răului. Într-un studiu exemplar despre basme¹⁰, J.R.R. Tolkien, pledează pentru o înțelegere exactă a „adevărului escapism”, în mod cu totul eronat „privit cu dispreț” – pentru că e „prost înțeles” – de criticii literari: nu e nimic dezonorant (ba dimpotrivă!) în încercarea de a scăpa de „dezgust, mânie, condamnare”, de „foame, sete, sărăcie, durere, necazuri, nedreptate, moarte” apelând la puterea imaginației; „de ce ar fi de disprețuit un om care, aflat în temniță, încearcă să iasă de-acolo și să meargă acasă? Ori dacă, neputând să facă asta, se gândește la alte lucruri și vorbește despre altceva decât ziduri și temniceri?” Ieșirea din marasm pe calea gândului (fantezie, credință ori pură speculație intelectuală) nu e fugă lașă, ci dovadă de forță interioară, de nobilă *rezistență*, e o afirmare demnă a nădejdi; ca prin minune¹¹, victima își înfrânge nenorocirea (inclusiv torționarul – pe care astfel îl aneantizează, îl face să nu mai existe).

Iordan Chimet „este un Don Quijote în lumea lui Chagall, un visător care se înalță deasupra pământului luptând pentru copilăria adulților... *Writers like Chimet are unique in Europe.*”¹² – crede Ronald Holloway. La o privire mai atentă și la o mai dreaptă cântărire, Iordan Chimet este unic nu doar în Europa, ci în absolut. *Este* (chiar dacă acum câteva luni *a plecat*) o ființă exemplară – nu un erou, pentru că nu i-au plăcut nicicând vorbele mari, gesturile emfaticе ori rolurile principale, ci un om eminentamente bun și luminos, smerit, plin de iubire și de har. Șăgalnic, *Închide ochii și vei vedea Orașul* este chiar povestea prințului care, în vreme ce-o spune, se povestește. Spațiul feeric e semănat, blând nostalgic, de reperele afective ale autorului în care arde dorul după Galațiul lui natal. Strada Brăilei, Lacul Brateș, Străzile Columb, Smârdan, Brașoveni pot să existe (și) în realitate, dar aici, în carte, sunt denumiri magice, *madlene* care reînvie un trecut mirific, înființând o lume utopică, *i-reală*, dar *adevărată*.

⁷ Definindu-l pe Iordan Chimet ca „om de caracter în deceniile tuturor compromisurilor” (*Lamento pentru un prieten*, „România literară”, nr. 22/2 iunie 2006), Barbu Cioculescu este doar unul dintre cei care, declarat, se înclină în fața unei structuri morale absolut ireproșabile.

⁸ V. Andrei Ursu, *Despărțire de Iordan Chimet*, „Revista 22”, nr. 849, 2006.

⁹ *Scrisori printre gratii*, p. 274.

¹⁰ *On Fairy-Stories*, prelegere Andrew Lang scrisă și prezentată public de J.R.R. Tolkien în 1938, dar tipărită pentru prima dată abia în *Tree and Leaf*, Unwin Books, 1964.

¹¹ Nu întâmplător, Iordan Chimet – „personaj neverosimil în lumea noastră, stânjenitor de curat, un fel de înger glumeț și băutor de bere, care mai crede în miezul ingenuu și bun ascuns în semeni, deși realitatea îl contrazice mereu” – *credea* în miracole: „eu chiar cred în miracole și am avut parte de ele” (v. Adriana Bittel, *O minune de om: Iordan Chimet*, „România literară”, nr. 45/17 noiembrie 2004).

¹² Citat dintr-un articol publicat în „Variety”, New York, 10 octombrie 1977, *apud* Mircea Horia Simionescu, *Ende și Chimet – o fantastică prietenie literară*, p. 8.

Precum, altădată, Lewis Carroll (dar în cheie mult mai senină), Iordan Chimet se proiectează într-o *eroină*, într-o copilă rând pe rând suavă și puternică, îngăduitoare și intolerantă, impulsivă și precaută, ofensivă și reflexivă. Peripețiile ei sunt unele comice, altele dramatice (câteva chiar generatoare de lacrimi și suspine). Cu un surâs puțin amuzat, autorul o urmează răbdător pretutindeni; empatia lui este una vizibilă și statornică și o protejează pe Elli de orice rău. Poezia atotprezentă (de fapt, constitutivă) este contrapunctată de înclinarea *minunată* în fața unor cuvinte pline de „zvâc”, precum *checheriță, ciuvlici, cârmuz, droșcă, gingirlie, jiganie, patașcă, scolopendre, șopârlan, șurupar, tahân, teleguță*. „Ce cuvinte dulci, ce cuvinte zemoase, ce cuvinte mângâietoare!” (p. 113) zice ironic un măscărici despre discursurile unor „principi și conducători vestiți” care manipulează „masele”; dar, scoasă din contextul compromițător, spusa lui exprimă chiar jubilația neascunsă a unui scriitor cu un auz foarte sensibil și rafinat.

Pe lângă plăcerea evidentă a *rostirii*, *Închide ochii și vei vedea Orașul* se remarcă prin aplecarea spre ludic, spre gluma spumoasă, complice, compensatoare (față cu vitregiile care îi asaltează pe Elli și pe prietenii ei). Umorul lui Iordan Chimet este semnul unei naturi relaxat superioare, cu vocația *fericirii* independente de împrejurări, trăsătură care-l apropie de Tolkien – în vreme ce, de pildă, Michael Ende este o fire mai neguroasă: și *Momo*, și *Povestea fără sfârșit* sunt pline de poezie, dar de o poezie melancolică. Părintele lui Momo și al lui Bastian Balthasar Bux nu scrie (pentru că n-ar spune) niciodată: „Legea pământului cerea să nu te miri de nimic. Dacă îți deschidea poarta în zori nu lăptarul, ci un inorog, o fantasmagorie, sau o Pasăre Fenix [...], nu-ți făceaî cruce, nu cădeaî în genunchi, și nici nu te prăbușeai pe podele ca o găină pioasă, slabă de cuget. Îți lumineai fața și inima și întrebai simplu: «Bună dimineată, oaspete! Nu dorești dumneata o cafea cu caimac, un pahar cu salep sau niște cuș-cuș?»” (p. 23) După cum nu înscenează un dialog de felul: „– Bine, mătușă, dar ce necaz te-a copleșit? – Mă văicăresc, nepoată, răspunse țestoasa cu o voce liniștită.” (p. 79)

Și jocul cu textul (strategie susținută pe parcursul întregii cărți) este, în mare măsură, *joacă* la Iordan Chimet. *Corespunderile* între începutul și sfârșitul textului, între titlurile capitolelor și conținutul lor, între statutul de narator și cel de autor, frecvențele autoreferințe sunt proiectate într-o zare a glumei, a bucuriei senine: „Cu părere de rău, dar [marinarilor] nu le-am putut găsi nici un loc în această carte. Poate în ultimul capitol să mai aduc vorba despre ei, sunt și eu curios dacă voi avea atunci mai mult noroc. Oricum, nu promit nimic. Să ajungem cu bine până atunci¹³ și vom vedea.” (p. 23) „Capitolul trecut m-a cam istovit. Tare greu am ajuns la capătul lui.” (p. 38) În stânga lui Elli „stătea credincios Sultan, un adevărat slujitor cum numai în cărțile vechi (și în cartea mea, dintre cele noi) îi poți găsi pereche.” (p. 127)

Jocuri de reflexii există în *Închide ochii și vei vedea Orașul* și la nivel de conținut. Efectul de oglinzi-paralele-colapsate-una-în-cealaltă este mult mai puțin traumatic însă în cartea lui Iordan Chimet decât în cea de-a doua poveste carrolliană având-o ca eroină pe Alice; dacă Alice este lăsată, în final, să se lupte singură cu dilema „cine a visat pe cine? Eu l-am visat pe Regele Roșu? El m-a visat pe mine?”, Iordan Chimet rămâne mereu alături de Elli, e mereu solidar cu ea și-i amintește să se apere de

¹³ Nu „până acolo”, deși cartea are o desfășurare spațială. Chimet insistă în *prezentarea* discursului său ca *poveste* rostită, desfășurată în timp, așadar.

spaipe sprijinindu-se pe convenția basmului: „minunea nu se mira de existența noastră, noi nu ne miram de existența minunii” (p. 24). Resortul acestei solidarități este dragostea: pentru rude și prieteni, pentru oameni, în genere, pentru tot ce există (însuflețit sau nu); ca prin farmec, lumea se revelează ca fiind nu „de-a mirării” (cum e Wonderland-ul lui Alice), ci *minunată*: „aceste flori sunt fermecate. Dar trebuie să știi să privești, să asculți, să înțelegi.” (p. 131). Deschiderea maximă către iubire o are sufletul unui copil. Iubind-o pe Elli, părintele ei (re)învață de la ea să cuprindă lumea simpatetic, să o cucerească livrându-i-se necondiționat, lăsându-se cotropit de drag.

Așa *atipică* și izolată în peisajul românesc cum pare, povestea lui Iordan Chimet trebuie să aibă o rațiune de-a fi, trebuie să aibă un rost. *Închide ochii și vei vedea Orașul* există pentru că, oricât ar părea că nu are nimic în comun cu noi, orice ar crede (sau oricât de neîncredători ar fi) unii dintre noi, ea nu doar (ne) este necesară, ci chiar este *despre noi* (de altfel, nu e Chimet nici primul, nici singurul român care scrie despre „ochiu-nchis afară” ce „înlăuntru se deșteaptă”). Ea se constituie într-o convingătoare și onorantă marcă a identității noastre culturale – oricând, în orice context. Așteaptă doar, răbduriu, *să înțelegem*; „m-am întrebat, singur fiind, care e tâlcul tuturor acestor întâmplări. Și mi s-a părut că-l descopăr. Și am tresărit. [...] Și am luat pana în mână și cu inima luminată și hotărâtă m-am aplecat asupra hârtiei și am început a scrie...” (p. 218)

În orice *fantasy*, revelația așteaptă oricât trebuie să aștepte, chiar și o veșnicie. Singura plată la care povestitorul nostru spune că râvnește e „uimirea și încântarea” (adică *intrarea în rezonanță*) a celor care-l ascultă (p. 118). Dincolo de timp, dincolo de realitatea cenușie, Iordan Chimet își asumă postura (uneori ingrată) a celui care, „ajuns în mintea copiilor”, ne aduce aminte secrete de mult pierdute: „astăzi, numai piticii și jivinele mai știu să zâmbească, oamenii au uitat de mult această bucurie și au fost la rândul lor uitați de ea.” (p. 188) Desprinzându-ne măcar o clipă de prejudecăți, am putea primi mesajul, l-am putea pricepe – și ne-am da seama (cu mândrie și, poate, cu emulație) că nasc și la români fantaști.

Romanians and the Fantasy Genre: The Chimet Case

Iordan Chimet's fantasy *Close Your Eyes and You Shall See the City* is a unique presence in Romanian literature. First of all, this is the only proper fantasy ever written in Romanian (if we do not take into consideration Mircea Cartarescu's *Encyclopaedia of Ogres*, since, comparatively, it has been published recently, in a very different literary, cultural, social and political context). Then, its author was an extraordinary person himself: a modest, hardworking and very inventive writer and editor, an original fantast, a very honest and moral citizen, a gentle, caring and devoted friend for the few ones that stood by him through thick and thin. He wrote his fascinating Faerie novel between 1947 and 1953, under the communist regime's harsh surveillance and control, but he managed to publish it in 1970 only, during the short (so-called) “relaxation period”. Several years later, Michael Ende discovered Chimet's book and was fascinated with it. He even declared to have found in it inspiration for his *Jugglers' Tale* play.

Although the fantasy genre does not seem to have many followers (or even fans) in Romania, *Close Your Eyes and You Shall See the City* is a proof that we Romanians, as a people, do have resources still unknown. It might also be an encouragement to follow a most spectacular path, which we so rarely visit.